

Олена Дутко
Olena Dutko

НЕПЕРЕРВНІСТЬ ЕТАПІВ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ, ІНТЕГРАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

CONTINUITY OF INTERNSHIP STAGES AND INTEGRATION OF EDUCATIONAL AND PRACTICAL ACTIVITY IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS AS THE BASIS OF REALIZATION OF COMPETENCE APPROACH

У статті обґрунтовано необхідність забезпечення в процесі підготовки фахівця в закладах вищої освіти неперервності етапів виробничої практики, інтеграції навчальної та практичної діяльності як необхідної умови реалізації компетентнісного підходу, запропоновано її логічну поетапну реалізацію на основі програми підготовки магістра.

Ключові слова: компетентнісний підхід, неперервність, підготовка фахівця, навчальна діяльність, практична діяльність, виробнича практика, вища освіта.

У сучасних умовах оновлення вищої освіти, яке передбачає перенесення уваги з процесу навчання на його результат, орієнтацію змісту й організації навчання на компетентнісний підхід, необхідним є пошук ефективних механізмів його запровадження.

Проблему впровадження компетентнісного підходу в освіті розглядали Н. Бібік, Л. Ващенко, Т. Гофман, Н. Гузій, Г. Дмитренко, І. Єрмаков, І. Зимня, Н. Кузьміна, О. Новіков, І. Родигіна, О. Савченко, А. Хуторський. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутніх фахівців у системі вищої освіти присвячено наукові дослідження В. Баркасі, І. Бондаренко, Н. Босак, М. Васильєвої, С. Вітвицької, О. Вознюк, Л. Голованчук, І. Дроздової, О. Дубасенюк, А. Журавльова, Л. Карпової, С. Козак, М. Левківського, О. Мамчич, А. Маркової, Г. Мельниченко, Г. Мухамедзянової, О. Палій, Л. Петровської, О. Пометун, Л. Пуховської, С. Савельєвої, Н. Саєнко, С. Сисоевої, Н. Тализіної, Л. Шевчук.

Сучасні тенденції розвитку вищої освіти передбачають розробку компетентнісних моделей бакалавра і магістра, що складаються із компетентностей, що формуються у результаті імплементації інваріантної і варіативної складової навчального плану, кожна з яких передбачає теоретичну і практичну підготовку фахівця.

Головними ознаками компетентнісної освіти є її неперервність, особистісна зорієнтованість, практико орієнтованість. Тому необхідно визначити таку формулу взаємопроникнення теоретичної та практичної підготовки в системі професійної освіти, яка могла би спрямовувати студента, як майбутнього компетентного фахівця, на інноваційний тип та стиль діяльності, що забезпечить його високий рівень компетентності як випускника, і в перспективі забезпечить конкурентоздатність на ринку праці.

Метою статті є обґрунтування необхідності забезпечення неперервності етапів виробничої практики, інтеграції навчальної та практичної діяльності в процесі підготовки майбутнього фахівця як необхідної умови реалізації компетентнісного підходу в закладах вищої освіти.

Професійна компетентність фахівця, на думку В. Ягупова, В. Свистун, є складним інтегральним інтелектуальним, професійним і особистісним утворенням, яке формується у

процесі його професійної підготовки у виші, проявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних і індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності [5].

Саме тому заклади вищої освіти мають створити умови для якісної освіти, яка забезпечить розвиток та саморозвиток кожного конкретного випускника вишу, завдяки яким майбутній фахівець набуває здатності успішної власної реалізації в професійній діяльності, соціальної самостійності, мобільності, вільно орієнтується в навколишньому середовищі та успішно вирішує складні завдання.

Учений В. Луговий серед основних чинників, що забезпечують якість освіти, виокремлює фахову підготовку викладачів, матеріально-технічну базу та якісну освітню програму, він визначає такі чинники цієї програми, як ресурси (викладацькі, адміністративні, інфраструктурні, інформаційні); потребу в програмі всіх зацікавлених сторін; характеристику програми або кваліфікаційний профіль (мета й завдання); результати навчання в термінах загальних і специфічних компетентностей; зміст (знання, розуміння, уміння, цінності, здатності, інші особисті якості) та організацію (курси, модулі, кредити, послідовність); методи навчання, викладання й оцінювання; систему оцінювання, забезпечення та підвищення якості [2, с. 20].

Зваживши означену думку та врахувавши особливості компетентнісної освіти, вважаємо необхідною умовою якісної підготовки фахівця у закладах вищої освіти є забезпечення неперервності етапів виробничої практики, інтеграції навчальної та практичної діяльності. Неперервність у процесі професійної підготовки розуміємо як безперервний процес розгортання структурних компонентів освіти, поступовий перехід від одного етапу навчання до іншого, поступове ускладнення завдань, послідовна зміна вимог до обсягу і глибини узагальнення знань, в контексті якого відбувається поступове і безперервне формування і удосконалення соціально-професійних компетентностей. Кожен новий етап навчання (теоретичного чи практичного) повинен спиратися на попередні досягнення здобувачів і користувачів вищої освіти, слугувати передумовою для подальшого розвитку (саморозвитку) майбутнього фахівця.

Головним механізмом, здатним забезпечити неперервність професійної освіти, розвитку та саморозвитку фахівця є практична діяльність. У систему професійної підготовки необхідно закласти таку модель практичної діяльності, яка не буде самодостатнім (замкненим на собі) сегментом, орієнтованим на виконання поставлених завдань, мотивованим отриманням відповідної оцінки, а набувала би тенденції до переходу на наступний рівень практичної діяльності, програмуючи її з максимальним врахуванням досвіду, досягнень та проблем попереднього.

Практика має бути тим "майданчиком", на якому теоретичні знання трансформуються у компетентності як симбіоз теоретичної грамотності та здатності її використати в оптимальному режимі в умовах практичної діяльності, бути такою, що постійно еволюціонує, оновлюється, змінює пріоритети розвитку [4].

Щоб практика виконувала означені функції, вона повинна відповідати таким характеристикам:

- сприйматися студентом як важлива складова професійної підготовки, інтегрований показник їх майбутньої професійної компетентності, а відтак і конкурентоспроможності на ринку праці. Всі складові системи, навчальні дисципліни у тому числі, мають трактуватися як засоби формування практичних компетентностей;
- максимально інтегрувати в систему професійної підготовки загалом, плануватися, програмувати динаміку поетапного розвитку професійних компетентностей;
- орієнтуватися на постійне підвищення рівня суб'єктності студента щодо розвитку своєї практичної компетентності, поетапно збільшуючи функції саморегуляції процесом (самопрограмування, самоосвіта, самодіагностика, самоаналіз, самоконтроль тощо);

– усі види практик мають супроводжуватися діагностичним, аналітико-рефлексивним супроводом, орієнтованим на спроможність студента самому відслідковувати процес професійного росту, аналізувати досягнення та проблеми у контексті особистісних характеристик.

Будь-яка практика у закладі вищої освіти має починатися на етапі програмування системи професійної підготовки фахівця, закладаючи в неї головні орієнтири спрямованості на практичну складову майбутньої професійної діяльності, а саме:

На початковому етапі навчання актуалізуються місце, функції і завдання практики в системі професійної підготовки з тим, щоб сприймати всю *систему професійного становлення як засіб* підготовки до практичної діяльності за обраною професією, забезпечення своєї конкурентоздатності на ринку праці.

Уся система професійного становлення студента як фахівця програмується як *поетапне нарощування професійних компетентностей*, практичної готовності до професійної діяльності. Тобто студент з кожним наступним роком навчання, наступною виробничою практикою має фіксувати (передусім для себе) ріст готовності до практичної діяльності у межах майбутньої професії.

В умовах особистісно орієнтованої освіти дане програмування передбачає *формування індивідуальної траєкторії професійного становлення*, яка має центруватися на індивідуальній траєкторії формування готовності до практики професійної діяльності. У цьому контексті формується позиція студента як суб'єкта професійної підготовки, який реалізує, в тому числі, функції цілеутворення, змістово-технологічного забезпечення процесу, діагностики рівня його ефективності.

Діагностична складова концепції, її діагностичний інструментарій професійної компетентності повинні бути переорієнтовані на домінуючу практичну компетентність, в рамках якої визначається здатність студента адекватно використовувати набуті теоретичні знання в практичній професійній діяльності.

Враховавши означені положення пропонуємо логіку програмування неперервності етапів виробничої практики, інтеграції навчальної та практичної діяльності на основі освітньої програми підготовки магістра (термін навчання 1 рік 4 місяці, включає дві виробничих практики).

І етап – діагностико-орієнтувальний. Головне завдання: розробка концепції та програми практичної складової підготовки студентів за спеціальністю, щоб уже на першому етапі навчання допомогти студенту зрозуміти особливості та головні пріоритети навчання, їх орієнтованість на кінцевий результат – практичну компетентність фахівця, здатність до ефективної практичної діяльності. У цьому студенту допоможуть:

- модель успішного фахівця з відповідним комплексом базових характеристик (як орієнтир, що забезпечує цілеспрямованість навчання, формування практичної компетентності);
- програма практики (практик), що формує системне бачення особливостей, змісту і методів професійної підготовки (як орієнтир, що забезпечує підвищення суб'єктності позиції студента, а значить збільшення питомої ваги самоосвіти);
- технології, інструментарій діагностики рівня практичної компетентності в системі професійного становлення.

Усе це в сукупності дасть можливість уже на першому етапі підготовки кожному студенту усвідомити модель “випускник” як інтегрованого кінцевого результату навчання, зорієнтуватися стосовно перспектив професійного розвитку практичної компетентності, з'ясувати рівень та особливості стартового рівня кожного.

Оскільки, особистісну орієнтованість будь-якого виду діяльності, у тому числі освітньої, визначає наявність власного *досвіду*, то на цьому етапі надзвичайно цінною буде робота кожного студента щодо осмислення та оцінювання наявного досвіду практичної діяльності, набутого впродовж попереднього навчання.

II етап – інформаційно-аналітичний. Характеризується своєю перманентністю, інтеріоризованістю в систему навчальної діяльності відповідно до визначеної програми. Отримавши цілісне бачення моделі практичної діяльності фахівця, а також оцінивши наявний актив та сформувавши пріоритети розвитку, студент буде ставитися до навчальної діяльності як до реального ефективного засобу підвищення професійної компетентності, а відтак і рівня готовності до практичної діяльності (навчально-виробничих практик).

У такий спосіб задаються умови, за яких практична діяльність у всіх її видах та варіантах реалізації повинна бути органічною складовою всіх навчальних дисциплін. Під час навчання, студенти будуть шукати відповіді на питання, що визначені як найбільш актуальні за результатами попереднього етапу, складають особливий інтерес і потребують фундаментального теоретико-практичного вивчення, а також “відкладати” питання для додаткового теоретичного осмислення, практичного з'ясування (як предмет самостійної роботи), дослідження (можливо в рамках дипломної роботи) тощо.

Отож, в умовах компетентнісної освіти підготовка до практики має бути перманентною, тривалою і передбачати високу мотиваційну основу, пізнавальний інтерес. Це буде досягатися за рахунок:

- пошуку відповіді на актуальні проблеми, сформульовані на підготовчому етапі;
- пошуку технологій, методів особистісного, професійного саморозвитку відповідно до моделі “випускник”;
- виконання практичних завдань у процесі вивчення навчальних дисциплін, виконання самостійних робіт у їх контексті.

Цінність підходу полягає в тому, щоб забезпечити практико орієнтованість системи навчальних занять (основи теоретичної підготовки), придати спрямованість на майбутню практику, на успіх у майбутній професії, конкурентоздатність. Виконання студентами практичних завдань буде безпосередньо асоціюватися з майбутньою професією, забезпечуючи адекватну мотивацію вивчення навчальних дисциплін. У цьому контексті студент буде поставлений у ситуацію необхідності інтеграції різних навчальних дисциплін задля виконання практичних завдань, а також інтеграції організованої навчальної діяльності та самостійної роботи.

III етап – організаційно-діяльнісний (*I виробнича практика*), який включає:

- **організаційний момент:** забезпечується безпосередня підготовка до практичної діяльності, конкретизація програми практики, мобілізація студента на її виконання. Йдеться про традиційні настановні конференції, які відповідають за організаційно-змістову, процесуальну основу її реалізації.

В умовах компетентнісної освіти це має бути “зустрічний рух” викладачів щодо забезпечення зовнішніх умов готовності до практики, та студентів, що мобілізують внутрішній потенціал, акумулюють та активують свої найбільш цінні напрацювання. Інтеграція спільних зусиль сприятиме чіткому самовизначенню студента стосовно конкретних цілей практики (виразного бачення її кінцевого результату як рівня оволодіння професійною діяльністю), рівня її проходження, логіки програми та конкретних завдань, спрямованих на її реалізацію.

- **практичну реалізацію програми практики:** студент адаптується до умов проходження практики, знайомиться з базою практики, її типом, особливостями, іміджем, його керівниками, внутрішнім трудовим розпорядком, режимом роботи, статутом тощо, програмує індивідуальний план виконання практичних завдань, відповідно до індивідуальної траєкторії професійного зростання.

Відповідним чином спланований та організований процес створює оптимальні умови для застосування інтегрованих теоретичних знань в нових умовах для вирішення конкретних практичних завдань, практичного з'ясування раніше визначених проблем, реалізації технологій професійного саморозвитку, розкриття творчого потенціалу особистості студента, як результат набуття необхідного досвіду та формування професійних компетентностей.

- **узагальнення та аналіз результатів практики, оцінювання рівня її результативності, проектування пріоритетів розвитку на перспективу:** процедура аналізування та оцінювання продуктів практичної діяльності повинна бути комплексна, глибока, з доміантою самооцінки продуктивності діяльності та чинників, що її обумовлюють. Це дасть змогу забезпечити вищий рівень об'єктивності оцінки (студент у тому числі може оцінити свої особистісні характеристики, емоції, ставлення). Важливо запропонувати комплексну програму аналізу результатів практики і визначення рівня її ефективності, де суб'єктами аналізу і оцінки виступають, з одного боку, керівник практики, методист, з іншого – студент як головний суб'єкт практичної діяльності. Для того, щоб аналіз та оцінювання означили старт наступного рівня саморозвитку, студент сам повинен провести обробку і узагальнення оціночних суджень (використовуючи дослідницький метод узагальнення незалежних характеристик), корелюючи отриманий комплекс аналітичної та оцінної інформації.

Тому після кожної практики необхідна комплексна самооцінка рівня її ефективності, з валідним обґрунтуванням, на основі якої реалізуються завдання з проекцією на наступний рівень практики:

- виділити найбільш значущі досягнення, ситуації успіху щодо ефективності практичної діяльності, професійного розвитку;
- виділити проблеми практики, інтерпретувати їх сутність, запрограмувати перспективи саморозвитку а) на найближчу перспективу, б) на віддалену перспективу;
- сформулювати “уроки практики”, розробити комплекс практичних порад для себе як практикуючого початківця;
- розробити комплекс практичних порад для магістрантів, які будуть проходити практику на наступний рік.

IV етап – розвивально-коригувальний. На основі узагальнення власного досвіду практичної діяльності, студент проводить корекцію методик саморозвитку з урахуванням отриманих результатів, визначає пріоритетні напрями саморозвитку на близьку та віддалену перспективу.

Визначивши наступні завдання, студент свідомо використовує навчальну діяльність (лекційні, практичні, лабораторні заняття в закладі вищої освіти, самостійну роботу) як реальний ефективний засіб, за допомогою якого можна компенсувати “прогалини” всіх попередніх етапів, як засіб підвищення професійної компетентності, а відтак і рівень готовності до практичної діяльності (наступної виробничої практики, майбутньої професії).

Під час вивчення дисциплін, студенти відшукують відповіді на проблемні питання, що визначені як найбільш актуальні за результатами попереднього етапу (попередньої виробничої практики), складають особливий інтерес і потребують фундаментального теоретико-практичного вивчення.

V етап – організаційно-діяльнісний (II виробнича практика), який включає:

- **організаційний момент:** безпосередня підготовка до практичної діяльності, конкретизація програми практики, мобілізація студента на її виконання.

Кожному виду практики повинна передувати інтенсивна підготовка щодо мотиваційно-психологічного супроводу, що забезпечить ефективність входження студента в нову “роль”, по можливості нейтралізує складності та конфлікти адаптаційного періоду. Студент має виходити на практику з чітким розумінням місця практики в системі професійного становлення фахівця, сутності завдань, які мають її ціле спрямовувати, забезпечити ефективність, особливості методичної підтримки, яка здійснюватиметься як уповноваженими для цього викладачами вишу, так і безпосередніми фахівцями в рамках організації практичної діяльності в установі. Все це досягається в режимі співпраці студента та інших суб'єктів освітньої системи (викладачі, методисти, організатори практик, куратори тощо).

Зі свого боку, студент мобілізує психологічну, предметну готовність до практики: власна стратегія, принципові позиції, алгоритми вирішення проблем, головні позиції щодо стилю навчальної, організаційної діяльності, методів мобілізації, само актуалізації, регулювання емоційними станами, а також достатній комплекс практичних “заготовок” у вигляді моделей проведення різних видів робіт.

- **практичну реалізацію програми практики:** студент адаптується до умов проходження практики, знайомиться з установою, її типом, особливостями, іміджем, його керівниками, внутрішнім трудовим розпорядком, режимом роботи, статутом тощо, програмує індивідуальний план виконання практичних завдань, відповідно до індивідуальної траєкторії професійного зростання.

Відповідним чином спланований та організований процес створює оптимальні умови для застосування інтегрованих теоретичних знань та набутого досвіду в нових умовах для вирішення конкретних практичних завдань, практичного з'ясування раніше визначених проблем, реалізації технологій професійного саморозвитку, розкриття творчого потенціалу особистості студента, як результат набуття необхідного досвіду та формування професійних компетентностей.

- **узагальнення та аналіз результатів практики, оцінювання рівня її результативності, проектування пріоритетів розвитку на перспективу:** аналіз та оцінювання продуктів практичної діяльності проводиться комплексно, глибоко, з домінантою самооцінки продуктивності діяльності та чинників, що її обумовлюють. Студент, керівники практики використовують запропонований комплекс діагностичного інструментарію для конкретизації результатів практики і визначення рівня її ефективності.

На основі отриманої комплексної оцінки реалізуються завдання з проєкцією на майбутню професію:

- виділити найбільш значущі досягнення, ситуації успіху щодо ефективності практичної діяльності, професійного розвитку;
- виділити проблеми практики, інтерпретувати їх сутність, запрограмувати перспективи саморозвитку а) на найближчу перспективу, б) на віддалену перспективу;
- сформулювати “уроки практики”, розробити комплекс практичних порад для себе як практикуючого початківця;
- розробити комплекс практичних порад для магістрантів, які будуть проходити практику на наступний рік.

Отже, пониження рівня формалізму проходження студентом практики буде обумовлено тенденцією переходу від тотального зовнішнього регулювання діяльністю (відсутністю або нівелюванням феномену зовнішнього “нав'язування”, орієнтування на суб'єкта зовнішнього оцінювання якості), до актуалізації внутрішніх механізмів саморегуляції, відповідно, само програмування, самореалізації, самодіагностики, самоконтролю, самооцінювання, які є головними в забезпеченні неперервності освіти впродовж життя.

Такий підхід до організації професійної підготовки майбутнього фахівця в закладах вищої освіти сприятиме створенню системи цілісної побудови освітнього процесу, що передбачає в першу чергу єдність його навчальної та практичної діяльності, наступність змісту, вимог практичної підготовки, яка забезпечить поступове становлення особистості, здатної до самоактуалізації, поступове формування і удосконалення соціально-професійних компетентностей.

Список використаних джерел

1. Калюжка Н. Шляхи реалізації компетентнісного підходу в системі неперервної освіти. Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – доуніверситетська підготовка – вищий навчальний заклад : зб. наук. праць матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 25 травн. 2016). К., 2016. С. 105-109.

2. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні // Педагогіка і психологія. 2009. № 2. С. 13–25.
3. Лунячек В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі. Публічне управління: теорія та практика. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_1_27.
4. Франчук Т.Й., Дутко О.М. Наскрізна програма виробничої практики, її змістово-технологічне забезпечення (компетентнісний підхід) : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2017. 126 с.
5. Ягупов В.В., Свистун В.І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. Наукові записки. Том 71. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. С. 3-7.

Based on the main characteristics of competence education, the article grounds the necessity of providing the continuity of internship stages in the process of specialist training in higher educational establishments, the necessity of integration of educational and practical activity that would direct a student to the innovative type and style of activity and it would enable the formation of a competent graduate who will be competitive at the job market in the future.

The continuity in the process of professional training is considered as the continuous process of deployment of structural components of education, gradual transformation from one stage of the education to another, consequent change of the requirements to the volume and depth of the generalization of knowledge. During this process we have gradual and continuous formation of enhancing of social and professional competences. Every new stage of the education (theoretical or practical) must be based on the previous achievements of higher education applicant and serve as a precondition of further development (self-development) of the future specialist.

The main mechanism that can enable the continuity of professional education, development and self-development of the specialist is practical activity having the following characteristics. Students must take it as an important part of professional training, integrated index of their future professional competence, it must be maximally integrated into the professional training in general, it must be planned programming the dynamics of stages of the development of professional competences. It must be oriented to the permanent rising of the level of subjectivity of a student as for the development of the practical competence enlarging the functions of self-regulation of the process at every stage (self-programming, self-education, self-diagnostics, self-analysis, self-control, etc.). All types of practices must come along with diagnostic and analytical-reflective assistance aimed at the ability of the student to trace himself the process of professional development, to analyze the achievements and the problems in the context of personal characteristics.

We developed the stages and proposed the logics of programming of continuity of the stages of production practice and integration of educational and practical activity basing on the master's curriculum.

Key words: *competence approach, continuity, specialist training, educational activity, practical activity, internship, higher education.*